

Historien om saiga-antilopen på Ringe Museum — og dyret bag

Mogens Bo Henriksen

Blandt Ringe Museums mange spændende ting fra fortiden fremhæves ofte guldberberlokkerne, den sidste kendte rest af de berømte guldhorn fra Gallehus. Af langt større ælde og af et meget mindre værdifuldt materiale er den umiddelbart uanselige hornstjle af den nærmest fårelignende steppeantilope, Saiga Tatarica. Historien om dette nord for Østersøen enestående stykke er ikke tidligere beskrevet samlet, hvorfor der i det følgende forsøges at skildre støjens omflakkende historie samt gøres et forsøg på at udrede, hvornår og hvordan støjlen kan være endt på Midtfn.

Fundhistorie og tilværelsen på museet.

I foråret 1924 havde husmand Anton Emil Andersen, der samme år havde overtaget ejendommen matr. 22a, i dag Lillemarksvej 15 i Boltinggårds Skov, en brøndgraver til at grave en brønd på sin grund. I 40 fods dybde (ca 11 m) i blåleret fandt brøndgraveren en venstre pandedel med påsiddende hornstjle med en

bevaret totallængde på 17½ cm. Finderen har tilsyneladende været klar over det usædvanlige i at finde en knogle i så stor en dybde, hvorfor stykket heldigvis blev gemt.

Hvornår og på hvis initiativ støjlen kom til Ringe Museum, der kort forinden, nemlig i 1923, var blevet oprettet, ved vi ikke. Den nævnes første gang på generalforsamlingen den 2. maj 1926, hvor daværende museumsleder Morits Madsen omtaler »et Dyrehorn, som er fundet dybt i Jorden under Brøndgravning i Boltinggårds Skov. Hornet er endnu ikke endelig bestemt, men maa anses for et meget sjældent Fund«. Allerede på dette tidspunkt har man altså været klar over støjlets værdi, velsagtens fordi det blev fundet dybt i urørt blåler, og fordi det i form afviger fra hornstøjler af danske dyreracer.

I sommeren 1930 foretog magister Magnus Degerbøl, Universitetets Zoologiske Museum i København en rejse rundt til danske provinsmuseer i forbindelse med sin publikation af jordfundne pattedyrslevninger fra Danmarks fortid.

Saiga-stejlen fra Boltinggårds Skov

For at bruge Degerbøls egne ord »fæstnedes hans opmærksomhed i særlig grad ved en hornstejle, der var kommet for dagens lys ved brøndgravning i Boltinggårds Skov ved Ringe«. I 1932 publicerer han fundet i en artikel i Meddelelser fra Dansk Geologisk Forening, hvor der samtidig opregnes andre europæiske fund af arten, og stejlen er afbildet. Der gives også en udredning af stykkets mulige vej til Midt-fyn.

Fundet nævnes også i Degerbøls disputats fra 1933 på side 370.

Ved Degerbøls besøg i 1930 blev stejlen taget med til København for at blive underkastet nærmere undersøgelser, der bl.a. gik ud på sammenligning med jordfundne saigakranier fra Kaukasus. Mærkværdigvis står dette ikke anført i den ellers omhyggeligt førte forhandlingsprotokol. Først den 18. nov. 1936 nævnes stejlen igen i forbindelse med en generalforsamling på Ringe

Museum, ved hvilken lejlighed nys afdøde Morits Madsen mindedes, og det var jo ikke mindst hans skyld, at klenodiet i dag er bevaret. Under nævnte dato står bl.a. at »Antilopehornet, som blev fundet ved Brøndgravning hos Husmand Antøn Andersen i Boltinggaards Skov 10 m dybt i Istidsleret fik han undersøgt hos Dr. Degerbøl, Univ. Zool. Museum, der gerne vilde have beholdt Hornet; det slap ikke ud af hans Haand i Ringe Museums Eje og hører til vore interessanteste Skatte«.

Allerede i 1939, helt præcis den 17. maj, er der atter bud efter stejlen. Denne gang oplyses det, at »det tillades, at Saiga-Antilope-Knoglen udlånes til Statsgeolog Dr. Normanns Foredrag på Hjemstavnsstævnet i Nyborg 17. Juli 1939«. Igen i 1942 er der røre om stykket. Den 19. august oplyses, at stejlen har været en tur i København med henblik på afstøbning på Zoologisk Museum. Denne tur var dog ikke problemfri, oplyser protokollen: »Det voldte en del Vanskeligheder skriftlige og mundtlige Henvendelser, før Hornet atter kom tilbage til sit Hjemsted, Ringe Museum«.

Så får stejlen lov til at hvile på sin plads i istidsmontren på museet frem til 1973, hvor det den 2. juni oplyses, at den igen har været en tur over Storebælt, denne gang udlånt

til afstøbning på Mineralogisk Museum. Ved denne lejlighed blev udtaget en prøve af de lerrester, der sad i pandebenets hulheder, men om disse er analyseret vides ikke.

Siden 1973 har stejlen så haft sin hædersplads i Ringe Museum, en plads den forhåbentlig vil vedblive at have uden for mange ture i fremtiden. Den længste af alle dens ture er dog endnu ikke nævnt, og forsøges skitseret i næste afsnit.

Hvor kommer stejlen fra, og hvor gammel er den?

Som det danske navn steppeantilope siger, er saigaen et steppedyr. I dag lever den på Sovjets steppe og halvørkenarealer fra området vest for Volga og helt over til Sibirien. Den er således den eneste nulevende antilope i Europa. Og hvordan ser så dette dyr ud?

Den har en vis ydre lighed med et får, også størrelsesmæssigt. Skulderhøjden når næppe over 80 cm. Ørerne er små og vender bagud, øjnene derimod er store og lidt udstående. Selve hovedet er langagtigt, krummet og lidt »snabelagtigt«. Dette skyldes næsehulrummets helt specielle indretning med et støvfilter, der frasier sand og støv, når dyrene i flokke strejfer omkring i step-

pernes støvstorme. Hannerne har endvidere horn, der kan blive op til 38 cm lange, hvoraf mindst $\frac{2}{3}$ er ringede. Netop et sådant horn er det, der ligger på Ringe Museum.

Har dette dyr, der på den ene side let kan tåle Sibiriens piskende støvstorme og isnende kulde, men på den anden side ikke kan tåle fugtighed, levet i det danske område og i så tilfælde hyornår? Steppeagtigt klima har vi faktisk haft i Danmark i to perioder efter den sidste istid, nemlig i ældre dryastid (10000-9700 f.v.t.) og i yngre dryastid (9000-8300 f.v.t.). Fra den sidstnævnte periode kender vi flere fund af steppe dyr såsom vildhest, desman og steppegegn, steppebison osv. Det kan slet ikke afvises, at også saigaen har strejft omkring her på dette tidspunkt. Fra fund i andre europæiske lande ved vi, at saigaen i slutningen af sidste istid (Weichsel-istiden) indgik i renjægernes jagtbytte. Fra bl.a. Frankrig, Belgien og Polen kendes nedlagte dyr fra den såkaldte Magdalenienkultur (15000-8000 f.v.t.). Endnu ældre er nogle fund fra Stuttgartområdet, hvor saigaen er fundet i huleaflejringer fra den såkaldte Aurignacienkultur, dateret til ca. 23000 f.v.t.

Alle fundene ligger i området syd for Østersøen, og de fleste endda et godt stykke syd herfor. Vores fund

kan på ingen måde henføres til nogle af de nævnte kulturer, men må på grund af sit fundsted dybt i leret tilskrives langt større ælde. Selvom flydejordsfænomener i slutningen af sidste istid nogle steder har aflejret tykke sand/lerlag, når det ingen steder op over 10 meter. Derfor må vi gå ud fra, at de lerlag, der var over saigastejlen, er afsat af isen, og det daterer altså dyret til at have levet enten i sidste mellemistid, den, der hedder Eemmellemistiden (og i så fald i den sidste del af denne) eller i Weichselistidens start, eller i en af denne istids interstadialer (mildningsperioder).

Gammel litteratur om istiden beskriver malerisk, hvorledes landet var dækket af kilometertykke istæpper. Nyere undersøgelser har vist, at dette langtfra var tilfældet. Isens maksimum ud til den hyppigt afbildede hovedstilstandslinie blev først nået omkring 19-13000 f.v.t.

I tiden før, dvs. ca. 34000-20000 f.v.t. var landet isfrit, og der var, hvad man kalder en mammutsteppe. I dette tidsrum kan saigaantilopen meget vel have levet i området, der nu er Østersøen eller i den sydlige del af Danmark. Dette er måske når alt kommer til alt den mest sandsynlige datering på stykket, når man tager i betragtning, i hvor ringe dybde af morænen stejlen er fundet

(aflejringerne når sine steder op til et par hundrede meter). Men kun boringer på fundstedet ville muligvis kunne belyse dette nærmere — samt f.eks. analyser af lerresterne fra pandebenets hulheder. Ved bearbejdning af disse ville man muligvis komme frem til stejlens oprindelse. Hvis man går ud fra, at dyret har levet et sted i det nuværende Østersøområde inkl. de syd herfor liggende lande, må der være to muligheder for stejlens transport til Midtfyn:

1) Hvis dyret levede i slutningen af Eemmellemistiden eller starten af Weichselistiden, dvs. for ca. 115000 år siden, kan den være kommet hertil med det såkaldte »gammelbaltiske isfremstød«, der kom ned gennem Den Botniske Bugt og fra syd-øst op mod Centraldanmark. I følge min personlige mening ville stykket, hvis dette var tilfældet, være aflejret dybere i morænen. Endvidere vides det ikke sikkert, om dette fremstød nåede helt op til Midtfyn.

2) Hvis dyret levede i en af Weichselistidens interstadialer, evt. under den førnævnte mammutsteppe i tidsrummet 34000-20000, kan den være transporteret med det »ungbaltiske isfremstød«, der mod slutningen af istiden kom samme vej som det gammelbaltiske, dog dækkede det

muligvis hele Fyn og den østlige del af Jylland indtil hovedstilstandslinien.

Skal man skitsere dyrets skæbne og det videre hændelsesforløb, bliver det som følger: Et sted i det nuværende baltiske område under steppeklima indenfor de sidste ca. 100000 år. Saiga hannerne udkæmper i slutningen af november drabelige udvælgelseskampe, for at de sejrende senere kan parre sig med hunnerne. Under disse kampe — og i tiden efter — dør op til 90% af hannerne. En af disse ligger tilbage på steppen, hvor naturens skraldemænd gør deres arbejde. Senere dækker sandstorme de afpillede ben. Endnu senere kommer isen bulldozende over området, opsamler dele af saigaskellet og aflejrer det først ved isens afsmeltning på Midtfyn, flere hundrede kilometer mod vest. Her ligger den så indtil brøndgraveren i 1924 bringer den for dagen. Når man så sikkert kan sige, at isen kommer fra Den Botniske Bugt via Balticum mod Centraldanmark, er grunden, at den på sin vej også opsamlede de bekendte ledeblokke såsom f.eks. rød østersøkvartsporfyrt og Ålands granit etc.

Over 60 år er der nu gået, siden stejlen genså dagens lys. På ejendommen Lillemarksvej 15 i Boltingårds Skov findes brønden stadig i hjørnet af et drivhus — efter ind-

lægning af vandværksvand er den dog ikke længere i brug. Den nuværende ejer, Ellen Margrethe Andersen, enke efter Gunner Andersen, hvis far bestilte brøndgraveren i 1924, husker endnu historien om dette mærkelige fund, der i høj grad øptog den palæozoologiske fagkundskab i 30'erne.

I dag har stykket ikke tabt i værdi. Eventuelle fremtidige undersøgelser af stejlens alder ved hjælp af kulstof-14 prøver samt bearbejdning af den udtagne lerprøve vil forhåbentlig kunne give nogle oplysninger om stejlens alder og om, hvorfra den kom — og samtidig får vi så en datering af isens bevægelser, hvilket ikke mindst er interessant i disse år, hvor der vendes op og ned på de gamle teorier om isens fremmarch og udbredelse.

KILDER:

1. Magnus Degerbøl: Danmarks Pattedyr i fortiden, København 1933. Som et kuriosum kan nævnes, at et eksemplar af denne bog, signeret Morits Madsen, Ringe er dukket op i Arkæologisk Instituts bogsamling på Århus Universitet.
2. Magnus Degerbøl: Et fund af Steppe-Antilope (*Saiga tatarica* (Pall.)) i Danmark. Medd. fra Dansk Geologisk Forening 1932 bd. 8 hefte 2, pp. 175-185.
3. Alverdens Fauna: Den store bog om dyrenes liv nr. 57/58 sep. 1972.
4. Meddelelse fra dr. Joachim Hahn, Tübingen.
5. Kaj Strand Petersen: The late Quaternary of Denmark. I Journal of Danish Archaeology vol 4, 1985 p. 7 ff.
6. Danmarks Natur bd. I p 299 ff.

Saiga-stejlen opbevares på Ringe Museum under nr. RMR 3659.

En tak til H.M. Elmelund for hjælp med fremdraging af oplysninger fra forhandlingsprotokollen.

Højbjerg 9.IV.87.